

Sona el telèfon. "Rosa, tens un minut?" "No. Ara mateix estem abaixant la persiana. Deu ser una espècie de moment històric, no?" Efectivament, ho és. A les 10.05 hores del 2 de novembre d'aquest 2006, ha tancat la llibreria 3i4 que hi havia hagut al carrer de Pérez Baier, número 12. Quan s'hi torni a alçar la persiana el local tindrà, qui sap, una perfumeria, una botiga de roba o d'electrodomèstics. Però els llibres, no. Els llibres seran —són— a l'edifici emblemàtic que ja batega a Sant Ferran, rehabilitat per a la cultura en el més ampli sentit del terme. La llibreria 3i4 s'hi ha traslladat, renovellada de tants anys que té de funcionament —38!— i amb l'impuls que ofereix l'Octubre flamant.

Rosa Raga, columna vertebral de la llibreria i l'editorial homònima trobarà, finalment i entre el maremagnum del trasllat, una estona per parlar. I aquest detall pot donar, potser, idea del moment excepcional. Perquè no és fàcil que accedeixi a cap entrevista. Cap ni una ni ara ni mai. Ni fotografies ni res. Des que va obrir les portes la llibreria, aquell març del 1968, el seu espai han estat les bambalines. Però ara la perspectiva de l'etapa nova li ha fet abaixar, potser, la guàrdia. Hem aprofitat el moment per parlar-hi. Ni que sigui una estona.

Un. I comença pel principi. I el principi fou, abans de tot, abans de cap local i de la inauguració mítica i de qualsevol altra cosa, hi va haver la venda a domicili: "Va ser cosa de Max Cahner i Garcia, que ens hi va implicar a tots."

Efectivament, Max Cahner, factòtum de les Edicions 62 que havien encetat singladura amb l'emblemàtic *Nosaltres, els valencians*, de Joan Fuster (sí en van passar, de coses, aquell 1962!), tirava endavant la Central del Llibre Català: Rosa Raga, juntament amb el seu marit, Eliseu Climent, creava la Central del Llibre Valencià: "Veníem a domicili el que treia Edicions 62 i també alguna cosa de Nova Terra." És a dir: carregats amb les ofertes (els volums, posem per cas, de la *Història del País Valencià*), se n'anaven a les cases (no pas així en general, que el franquisme no permetia grans expansions: tenien llistes de possibles interessats, tot d'adreces que els donava Adolf Pizcueta i altra gent, i ti-

Un, dos, 3 i 4!

L'emblemàtica llibreria 3i4 de València enceta nova etapa: des d'ara viu al bell mig de l'Octubre Centre de Cultura Contemporània.

raven de veta), els deixaven els llibres a consulta, tornaven al cap d'una setmana o deu dies, cobraven el que els clients es volien quedar, i s'enduïen la resta. Ara potser sorprèn la confiança, però, posats en el context, tot sembla natural: "Dona, era gent normal, gent que s'interessava pels llibres."

I van obrir una petita oficina al barri de Montolivet, a la plaça d'Orient: l'estança servia també de magatzem. Després,

Vet aquí el nou espai per a 3i4: el nou local on ja es col·loquen els llibres i el que cal per fer-ho acollidor, a la plaça de l'edifici Octubre.

“el senyor Senent” els cedí una mena de desllunat, al fons del local on tenia instal·lada la seva gestoria, al carrer de Pérez Baier número 7. Ja havien arribat al centre de València. Des d'aquella minúscula estança sense pràcticament llum natural, amb dues finestriues dalt de tot de la paret que donaven al celobert, Raga gestionava les operacions de la Central del Llibre. I de l'efímera aventura de Brot, la distribuïdora per a llibreries que va durar just el temps necessari de constatar que no sempre era fàcil de cobrar. I de les subscripcions que s'anaven sumant, també, poble a poble, a la Gran Enciclopèdia Catalana:

cessitat i perspectives i calia més: més espai per als llibres i per a tot: “Vam pensar que ompliríem més, que obriríem un àmbit potser una mica més compromès, més fort.” Vet aquí el perquè de tot plegat: per què l'un, Climent, deixa estar el negoci familiar, i l'altra, Raga, el camí universitari: “Potser és que vam pensar que aquest país estava molt minvat de cultura catalana, que calia un espai on la gent es poguera reunir i xerrar...”

L'oportunitat va arribar de la mà d'un trasllat de la gestoria Senent: se n'anava al carrer de Colom i el local del celobert es podria utilitzar, tot ell, per a la llibreria, a canvi d'un percentatge dels (possibles) beneficis. I ja va estar. Un acord verbal constituïa la societat: “el senyor Senent i Joan Senent, el seu fill” hi posaven el local; Eliseu Climent i Rosa Raga, els llibres i el treball; i dos amics, Santiago Ninet, secretari de la Casa de Catalunya, i Joan Fuster, hi feien d'homes bons: naixia Tres i Quatre, la llibreria –i editorial– que s'havia de passar 38 anys al carrer de l'hebraïsta divuitesc.

Dos. I el nom, com sovint passa, feia la cosa. “A banda d'allò de ‘tres països, quatre barres’, i a banda també que sona bonic, la tria va ser un acte de solidaritat, una petita subversió: era precisament el nom d'una revista de les joventuts de Lo Rat Penat –del d'aquell moment: res a veure amb això ara– que havia estat prohibida pel règim. Ens va semblar una bona resposta mantenir-lo viu.” En paral·lel a la llibreria, i amb idèntic nom i esperit, naixia també l'editorial, que havia de publicar, aquell mateix 1968, el primer de l'extensa llista de títols –comercials o, simplement, necessaris– que pràcticament quaranta anys després formen part del bagatge en forma de catàleg).

Amb el nom i el local, en tot cas, ja no més faltava, aleshores, el contingut. Es va posar en funcionament el joc de complicitats transversals que han continuat vives des d'aleshores i es va donar carta blanca als creadors perquè atorguessin al local el desitjat plus de contemporaneïtat: per al disseny de l'espai hi va intervenir Andreu Alfaro, amb Tudela com a col·laborador; l'Equip Realitat va dibuixar Joan Fuster de dimoni per a l'aparador (en els famosos retrats pop que ara són a l'IVAM), hi havia prestatges d'obra i una blancor que en-

lluernava. Els carrers sentien l'efervescència dels poemes d'Estellés i la veu potentíssima de Raimon: era llengua i literatura i cançó “i alguna cosa més que ho abraçava tot –continua Raga–: la cultura i l'art i el món polític..., tot”. Per això la, diguem-ne, col·laboració interdisciplinària va ser conseqüència gairebé natural del moment i el lloc i els actors. I per això, probablement, els que el van fer possible recorden aquell local amb una il·lusió especial: perquè tot estava per fer i perquè “era preciosa, aquella llibreria”. Com escrivia –i descrivia– fa uns anys Francesc Pérez Moragon, “en una ciutat on la major part de les llibreries més acreditades tenien tendència a semblar mausoleus o magatzems de volums, el nou establiment lluitava contra la foscor d'un carrer estret a base de superfícies clares, pintura blanca a les parets, fusta simplement envernissada sobre el seu color natural”.

I va arribar el 12 de març del 1968, dia de la inauguració, un acte que ja forma part pràcticament de la mitologia nacional: el local ple de gom a gom de vells valencianistes i joves universitaris, d'artistes i escriptors incipients, de sindicalistes, metges i de tot, i Josep Maria Castellet, alt com un sant Pau, que fa el discurs d'obertura i el seu robatori famós. Ja havia advertit sobre la capacitat dels *progres* de robar llibres a qui se sabia que no ho havia de denunciar i va prometre a Rosa i Eliseu una demostració “davant dels vostres nassos”. Diuen que no li van treure els ulls de sobre. I diuen també que ell, amb elegància, va fer igualment el fet.

Tenia on triar, Castellet, però no tant. L'època encara no donava per a tots els llibres que calien i per això, per evitar l'aire desolat, van omplir les prestatgeries amb bona part de la biblioteca –prestada– de Joan Fuster, amb ceràmica popular que havien anat a cercar a Traiguera, a Agost i Ribesalbes, amb algun espai estratègicament buit, com si fos a posta. Allò de la ceràmica va tenir continuïtat: passada la inauguració, i per corroborar la intenció transversal, la mateixa llibreria venia ceràmica de Sagradelos. I també litografies, música... una mica de tot, seguint els interessos dels impulsors del local. La mateixa disposició de l'espai es presentava innovadora: els llibres es posaven a l'abast, hi havia butaques per seure. Per llegir.

Un moment per a la història: la intervenció de Castellet en la inauguració, el 1968.

“Més de 2.000 subscripcions, vam fer. Per tant, calia preparar més de 2.000 sobres setmanals, més de 2.000 rebuts amb una maquineta d'aquelles que passaves a mà cada vegada, zic-zac! Ens hi estàvem totes les hores, allà. Era de bojos.”

I se'ls va acudir d'obrir una llibreria, finalment. A València hi havia hagut la “mítica” Rigal i Can Boïls, transmutada després, al mateix local, en Concret. Els anys seixanta bullien d'activitat i de ne-

A l'esquerra, Rosa Raga i Miquel de la Torre, que treballava a la llibreria, davant d'una de les agressions al primer dels locals que ha tingut: carrer de Pérez Baier, 7. Al costat, la segona llibreria, al número 12.

Conspirar. Un parell de prestatgeries estratègicament situades oferien la intimitat necessària. Per això 3i4 va esdevenir punt de reunió per als moviments socials i polítics que tornaven València efervescent: "Era un lloc molt discret —recorda Raga—; venien a mirar llibres i s'hi quedaven a fer la reunió."

D'allà mateix, de la quantitat de gent que passava per 3i4 a organitzar aplecs i cursos i de tot, en va sorgir la necessitat d'un altre espai, *ad hoc* per a l'agitació: es va llogar un local al carrer de Moratín i s'hi va instal·lar el Secretariat per a l'Ensenyament de l'Idioma, embrió d'Acció Cultural del País Valencià. Com apunta Eliseu Climent, president d'ACPV: "Si bé ho mires, tot ix d'aquest nucli de la llibreria, d'on després es va estenent com taca d'oli. La llibreria és la mare de tota la història." I encara, després d'una pausa, continua, amb la voluntat que en quedi constància: "El secret és Rosa, la que s'hi estava, cada dia. Jo rodava d'ací cap allà, em divertia més, muntant aplecs i embolics, però la persona que deixa estar tota la seua vida és Rosa."

Tres i quatre. La llibreria es va consolidar. Quan Senent va voler tornar la gestoria a Pérez Baier, van haver de cercar nou local. Es va dissoldre la societat i, "per pura xamba" van trobar un altre espai, tots just uns metres més enllà, al número 11. Començaven devers els anys vuitanta, la nova etapa. I apunta Rosa Raga que potser l'estimen menys, aquesta altra llibreria. No per res, sinó

perquè "ja no va costar tant d'esforç: tot estava muntat i rutllava, només t'havies de preocupar de tenir els llibres que calia tenir". Per a l'interior, una altra vegada, l'art: Emilio Giménez, l'arquitecte de l'IVAM, va ser aleshores l'encarregat de dissenyar l'espai que ara ha abaixat la persiana: "També és, era bonic —evoca Raga—, amb els perfils d'alumini i els prestatges de vidre".

El funcionament, però, ja va ser "més avorrit". No hi havia l'èpica primera ni els llibres clandestins que es compraven a Barcelona ("era divertit: jo tenia un distribuïdor que et feia passar al magatzem

Ara comença el període "més interessant: ens preparem per al segle XXI"

de llibres, apartava dues prestatgeries com qui obre el passatge secret d'un castell i entraves amb ell dins del "cau", on hi tenia els llibres d'importació") ni les visites periòdiques dels "socials" a la recerca i captura de perillósíssim material subversiu (un llibre d'"economia política" que hagués perdut l'etiqueta que el validava com a "estranger llegible" quedava *ipsòflàuticament* confiscat per... polític, i Raga somriu, quan ho explica). Sí que van continuar, tanmateix, els atemptats. De fet, 3i4 ostenta un

dels rècords més tristos que ens puguem imaginar: és, des de la Segona Guerra Mundial, la llibreria europea que ha patit més atemptats. Són pintades i còctels *molotov* i incendis provocats i llibres per terra i cops que no s'han acabat en passar l'anomenada transició i que no han vist, encara mai, cap culpable detingut ni jutjat ni res de res. La societat de la ciutat i del conjunt del país ha reaccionat sempre amb indignació i solidaritat envers els llibres i el que representen. Rosa Raga s'indigna de constatar "que no hi haja encara cultura democràtica", que encara ara, tardor del 2006, la impunitat campi a crits contra la cultura. I puntualitza, acte seguit: "Jo, de por, no n'he tingut mai. M'ha molestat molt, m'ha indignat, és clar. Però por, no. Dius, bé, si ells són així, jo sóc de l'altra manera. Hi he de fer front i ja està."

I ara arriba l'etapa Octubre. La llibreria s'ha traslladat al nou Centre de Cultura Contemporània que acaba d'obrir les seves portes a València. Torna l'art, amb Alfaro a la mena de plaça pública on s'instal·la 3i4, el disseny de Bohigas, Pla i Vaquero i les prestatgeries mòbils, amb el mural restaurat de Cabero Torrens i la futura intervenció de Mariscal, que hi ha de fer un mòbil o el que cregui que hi ha d'anar. I s'enceta el període que Raga troba "més interessant. La llibreria ja no és meua, perquè l'he cedida a ACPV, però hi continuaré col·laborant. Ens preparem per al segle XXI: és un moment impactant".

Núria Cadenes